

Swat, Tadeusz

"Odra, Nysa Łużycka, Bałtyk w polskiej myśli politycznej okresu II wojny światowej", Marian Orzechowski, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 484-485

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

roki wydane przez Ludową Spółdzielnię Wydawniczą w Warszawie otrzymały staranną oprawę graficzną i ilustracyjną. Żałować jedynie należy, że wydawnictwo nie dołączyło do książki spisu treści, indeksu nazwisk i miejscowości. Wspomnienia Jana Boenigka stanowią cenną pozycję pamiętnikarską — w poważnym stopniu rozszerzają naszą wiedzę o losach Polonii niemieckiej w okresie wojny.

Zygmunt Lietz

Marian Orzechowski, *Odra, Nysa Łużycka, Bałtyk w polskiej myśli politycznej okresu II wojny światowej*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969, ss. 314, Śląski Instytut Naukowy w Katowicach.

Idea powrotu Polski na ziemię nad Odrą, Nysą Łużycką i Bałtykiem od czasów, gdy to jednoznacznie nakreślił ją Długosz, aż po zakończenie II wojny światowej tkwiła mocno w świadomości Polaków i polskiej myśli politycznej. W okresie wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce stała się ona jednym z motywów przewodnich wszystkich partii i kierunków myśli politycznej w kraju i zagranicą. Postulat odzyskania ziem piastowskich, zagrabionych przed wiekami przez Niemców, był bowiem wówczas postulatem całego narodu.

Problematyka przyszłych granic Polski nad Odrą, Nysą i Bałtykiem w polskiej myśli politycznej okresu wojny i okupacji, jak dotąd, nie doczekała się jednak bardziej szczegółowych opracowań. Zagadnieniem tym zajmowano się dotychczas ledwie fragmentarycznie. Istnieje co prawda wiele bardziej wyczerpujących prac dotyczących zwycięskiej w kształcie praktycznym koncepcji terytorialnej Polskiej Partii Robotniczej, ale i one posiadając sporo luk, nie odpowiadają na wiele ważnych w tym względzie pytań. Podobnie, opracowania przyczynkarskie dotyczące tak koncepcji terytorialnych obozu londyńskiego i ruchu ludowego, jak również Prus Wschodnich (w tej ostatniej kwestii wymienić należy pracę Wojciecha W r e s i ń s k i e g o, *Przyczynki do problemu wschodniopruskiego w czasie II wojny światowej*, Kom. Maz.-Warm., 1965, nr 1, ss. 91—120), nie wyczerpują całości zagadnienia.

W tej sytuacji cenna jest recenzowana obecnie praca Mariana Orzechowskiego, stanowiąca całościowe spojrzenie na omawianą problematykę. Autor stara się dać odpowiedź na podstawowe w tym względzie pytania, dotyczące kwestii terytorialnych w polskiej myśli politycznej tego okresu, ich roli i funkcji w różnych koncepcjach powojennej Europy oraz miejsca Polski w świecie. Autora interesują także czynniki decydujące o wartości programów rewindykacji terytorialnych jako ważnych instrumentów działania politycznego. Nie tylko zrekonstruował on programy i koncepcje terytorialne kierunków polskiej myśli politycznej w tym okresie, ale także sięgnął do potwierdzającej je argumentacji, oddał klimat towarzyszący ich powstawaniu i ewolucji zależnej od biegu wydarzeń, ich popularyzacji wśród Polaków w okupowanym kraju, na emigracji, w opinii wielkich mocarstw. Materiałem źródłowym w tym względzie okazała się prasa i publicystyka, głównie konspiracyjna, tak krajowa jak i emigracyjna oraz ukazująca się już w wyzwolonej Polsce, a reprezentująca wszystkie podstawowe kierunki w polskiej myśli politycznej okresu wojny i okupacji. Cennym uzupełnieniem były archiwalia zawierające niestety szczałkowe akta głównych partii politycznych oraz bardziej już obfitą dokumentację obozu lewicy rewolucyjnej i Wojska Polskiego.

Praca składa się z trzech części. W pierwszej — Od klęski wrześniowej do Manifestu Lipcowego — Autor, omawiając kolejno wszystkie główne kierunki pol-

skiej myśli politycznej, od nacjonalistycznej prawicy po marksistowsko-leninowską lewicę podkreśla, że wszystkie te partie i ugrupowania aprobując rewindykację terytorialną na zachodzie i północy nawiązywały do tych samych tradycji historycznych. Różnie co prawda dochodziły do uznania postulatu powrotu przyszej Polski nad Odrę, Nysę Łużycką i Bałtyk, różne też przyświecały im cele. Różnica — i to jest wniosek końcowy pracy — dzieląca polską myśl polityczną tego okresu polegała na ocenie szans tych postulatów, ich realności w konkretnym dziejowym i działaniu na ich rzecz.

Wspólną cechą nurtów myśli politycznej obozu londyńskiego była teoria „dwóch wrogów” automatycznie eliminująca Związek Radziecki, jako siłę współdecydującą o przyszłych losach Polski i jej granicach. Również cechą niektórych koncepcji terytorialnych obozu londyńskiego były wielkomocarstwowe wizje „Polski Trzech Mórz”, „Imperium Słowiańskiego”, „Federacji Środkowo-europejskiej” czy „Stanów Zjednoczonych Europy” pod egidą Polski. Wizje te odzwierciedlając swoisty polski mesjanizm, tęsknoty za wielkością i siłą opierały się na strategicznej przesłance o nieuchronności klęski Niemiec i Związku Radzieckiego. W toku dalszych wydarzeń myśl polityczna obozu londyńskiego traciła więź z odczuciem nastrojów i postawy kręgów społeczeństwa w kraju. Założenia te załamały się ostatecznie w wyniku klęski Niemców na froncie wschodnim, pod Moskwą i Stalingradem.

Fakty te sprzyjały konkretyzowaniu programów terytorialnych lewicy polskiej, której pierwsze sformułowania (jeszcze przed powstaniem PPR) były ogólnikowe. Autor stwierdza, że podsumowaniem wstępnym rozważań o kształcie terytorialnym przyszej Polski stał się artykuł Alfreda Lampego, *Miejsce Polski w Europie* z 1943 r. Koncepcja Lampego stała się wytyczną ogólnych zasad programów terytorialnych lewicy polskiej w ZSRR, stała się częścią składową programu terytorialnego Związku Patriotów Polskich. Orzechowski podkreśla, że rewolucyjna lewica budując realny program społecznej i narodowej przebudowy państwowości polskiej prezentowała koncepcję oparcia granic Polski o Odrę i Bałtyk. W koncepcji tej zasadniczym warunkiem było poparcie Związku Radzieckiego.

W części drugiej — Od Manifestu Lipcowego do Poczdamu — głównym punktem rozważań Autora jest powstanie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Rządu Tymczasowego, konferencje w Jalcie i Poczdamie oraz ich wpływ na ewolucję programów terytorialnych. Orzechowski zwraca tu uwagę na rolę, jaką w popularyzacji idei powrotu do Polski ziem zachodnich i w praktycznych już przygotowaniach do ich zagospodarowania, odegrały organizacje społeczno-polityczne Polaków z Wielkopolski, Pomorza, Śląska i Prus Wschodnich. Wymienia między innymi, zorganizowany w październiku 1944 r. w Siedlcach, Związek Wyszędzonych i Uchodźców Ziem Zachodnich, którego jednym z kierowników był mazurski działacz plebiscytowy, Fryderyk Leyk. Wspomina także o działającym od sierpnia 1944 r. w Lublinie Związku Mazurów, kierowanym przez Karola Małkka, Hieronima Skurpskiego i Jerzego Burskiego. Związek, jak wiadomo, już wówczas formułował postulaty pod adresem przyszej polityki polskiej w Prusach Wschodnich.

Część trzecia pracy Mariana Orzechowskiego — Kształt polskości — omawiająca wyodrębniony z całości problem integracji i repolonizacji ziem na zachodzie i północy jest skrótowym potraktowaniem tego szerokiego i mało zbadanego przecież tematu.

Pracę uzupełniają indeksy czasopism, organizacji, instytucji, związków, grup, ruchów, partii politycznych oraz nazw geograficznych.

Tadeusz Swat